

Gemeenten en de recreatie

[907]

D. BOUMAN

Directeur van de Dienst Landelijke Eigendommen
van de gemeente Apeldoorn

Bij de behandeling van de gemeentelijke taak ten aanzien van de openluchtrecreatie zal ik trachten de betekenis van het bos en de boomrijke ruimte op de voorgrond te plaatsen, maar de functie van het stedelijk groen mag in dit verband niet onvermeld blijven. Weliswaar kan het groen in de woonsteden niet bogen op een oude geschiedenis; de hedendaagse decoratie van een stad met groen en bloemen is minder dan 100 jaar geleden terug te voeren tot een enkel ornament, wellicht een brink, een marktplein of een laantje. Eeuwenlang hebben de grote, inmiddels historische paleis- en kasteeltuinen deel uitgemaakt van het vermogen van koningen en edelen en ons geïmponeerd. Prachtige voorbeelden liggen daarvan in het oude Europa. In latere jaren bezitten ook burgerlijke autoriteiten buitenplaatsen van betekenis. Maar het groen bij de woonsteden van de minder bevoorrechte burgers bleef achter. Het schone, ook de kloostertuin, was hoog ommuurd, en slechts enkelen werden tot de beschouwing daarvan uitgenodigd.

Het is niet mijn bedoeling verder te gaan met hooggestemde bespiegelingen over het contact met de natuur, met het groen en de bloemen dat onze in steden wonende voorouders moeten hebben gemist, want de situatie zal in de betrekkelijk kleine Nederlandse steden niet aangrijpend zijn geweest. De industrieën lagen langs de beken en onder de windmolens, en het vrije veld lag op korte afstand. Toch leert een blik op het recente verleden ons, dat in een fractie van het menselijk bestaan, als gevolg van de toen wereldschokkende uitvinding van o.a. de stoommachine, water- en windkracht, als plaatsgebonden energiebronnen konden worden vergeten en stenen stadjes tot steden groeiden en steden tot wereldsteden, hoewel wij in Nederland aan deze laatste ontwikkeling tot nog toe zijn ontkomen. Men wordt niet graag herinnerd aan de woningtoestanden uit de tijd die inzette met de industriële revolutie, zeker niet in Engeland, waar bijna een halve eeuw eerder de fabriekmatige massaproductie begon. De aanleg van parken en plantsoenen was niemands taak, bovendien was er geen recreatieprobleem, want het reizen was voorbehouden aan de „happy few” en het arbeidersproletariaat gebruikte de hem toegemeten tijd om te eten en te rusten.

De enorme stedengroei, waarbij niet zelden intensivering van de bewoning optrad, heeft de overheid destijds genoopt tot het geven van richtlijnen, vervat

in bouwverordeningen en rioleringsvoorschriften. Lange tijd had het gemeentelijke initiatief verder weinig invloed door het ontbreken van grondbestemmings- en welstandsbepalingen. De aanleg van parken en plantsoenen werd evenmin overwogen. Een van de weinige voorbeeldige uitzonderingen vormt wel het nu 100 jaar oude monument van particuliere weldadigheid, het Amsterdamse Vondelpark, geschonken door het initiatief van 24 Amsterdammers en ontworpen door de gebroeders Zocher in 1865. Daarnaast kennen wij de soms fraaie promenades op de geslechte stadswallen van de veel oudere stenen vestingsstadjes en de parken die niet zelden ontstonden uit schenkingen, waarbij het oogmerk van bouwgrondexploitatie in de directe omgeving voorop stond. Het zijn de parken waarin onze ouders en grootouders als kind mochten wandelen en de eendjes voeren om daarna als het eraf kon een glaasje melk te drinken in het paviljoen. Het zijn ook de parken die wij met eerbied voor de ontwerper blijven verzorgen totdat zij ten offer vallen aan het verkeer of tot parkeerplaats worden verheven.

Eerst na oprichting van het instituut, dat tegenwoordig de naam van het gemeentelijk uitbreidingsplan draagt, werd na 1920 begonnen aandacht te besteden aan het groen in de woonplaats, waarbij een voorkeur voor de betere buurten, hoe kan het ook anders, usance was. Ruim een eeuw lang hebben architecten en sociaal idealisten en paternalistische ondernemers geschiedenis gemaakt in felle reacties die voerden tegen onrustbarend groeiende fabriekssteden, waarin onaantrekkelijke volkswijken een plaats kregen. Waarschijnlijk heeft de Engelse grootfabrikant Robert Owen de spits afgebeten met zijn denkbeelden over satellietsteden rond Londen, later overgenomen door Alfred Marshall in zijn studie „The housing of the London poor” (1884) en de grote propagandist Ebenezer Howard in zijn boek „Garden cities of tomorrow” (1889), dat in 1946, 57 jaar later, nog zijn vierde druk beleefde. In hetzelfde jaar, 1889, trok de Oostenrijker Camillo Sitte de aandacht met het boek „Der Städtebau nach seinen künstlerischen Grundsätzen”. Hij bepleitte „Sanitäres und dekoratives Grün”. Hij sprak voor het eerst over longen in de stad. Ook de Fransman Tony Garnier met zijn ideeënschets voor een „Cité-Industrielle” in 1904 heeft veel invloed gehad op de moderne vormgeving.

Ik wijd hierover even uit om te mogen stellen, dat door een vrij plotselinge verandering in de maatschappelijke omstandigheden van de grote massa toch maar woningtoestanden ontstonden die ons hier en daar nog zwaar op de maag liggen en dat het daarna nog een eeuw moest duren voor men het inzicht verwierf dat aan de woonomstandigheden iets moest veranderen. Het komt mij voor dat wij niet nog eens een eeuw kunnen discussiëren, want in een derde van die tijd tellen wij het jaar 2000, waar alle prognoses en ons denken nu op gericht zijn; en vóór dat tijdstip zal er nog wel iets gebeuren in die technische maatschappij die wij nu binnentreden. Immers wij kunnen toch wel aannemen dat wij worden meegevoerd in een stroomversnelling van steeds weer nieuwe ontdekkingen op elektronisch, biologisch en chemisch gebied die het leefpatroon van de mens op aarde snel doet veranderen.

De futurologen zeggen ons dat vroegere ontdekkingen en uitvindingen zul-

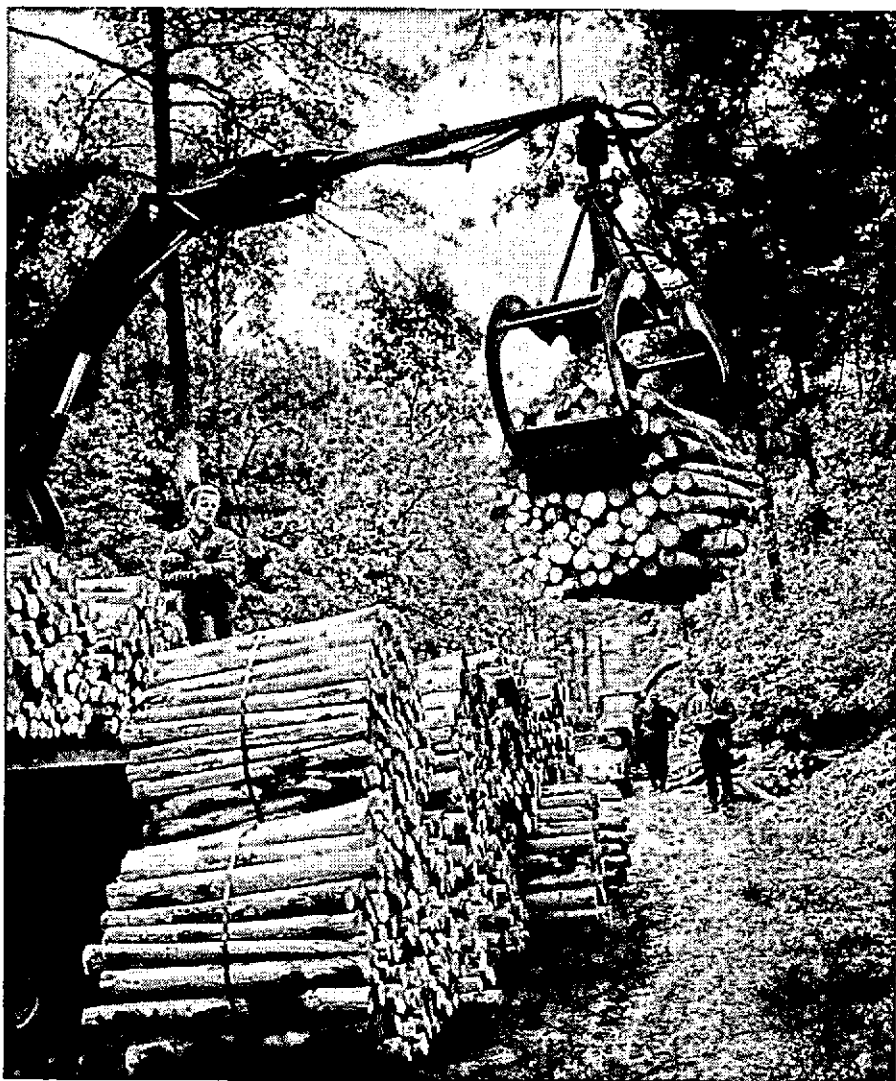
len vervagen, en slechts historische betekenis zullen behouden bij hetgeen ons te wachten staat in, wat zij noemen, een zelfgenererende techniekontwikkeling aan het einde van de twintigste eeuw. Dit kan ik niet beoordelen. Misschien zal er dan die knop zijn die zichzelf indrukt, maar de besteding van de dan steeds ruimer voorhanden zijnde vrije tijd is zelfs verondersteltelings moeilijker te benaderen. Wellicht halen wij die 20 miljoen niet door mentaliteitsverandering en door anti-conceptiepil. Ik heb gehoord dat er nu reeds aanwijzingen zijn in die richting.

Ik bedoel met het voorgaande, dit in herinnering te brengen: er was een industriële omwenteling en onze voorouders bouwden de steden uit om de stromende mens te huisvesten die deel kwamen nemen aan het fabrieksmatig arbeidsproces. Dat heeft tot mensonterende woontoestanden aanleiding gegeven.

Nu staan wij vrij plotseling *wederom* aan het begin van een tijdperk waarin door de verworpschaps van wetenschap en techniek, maar nu óók door de verbeterde maatschappelijke structuur, alle mensen in zeer ruime mate de beschikking krijgen over tijd die zij naar eigen goeddunken kunnen besteden. Het groeiende automobielenpark laat zien, hoe zij dat doen. Thans zou de stedebouwer echter in staat moeten worden gesteld in vrijheid op doelmatige, esthetisch en technisch verantwoorde wijze zijn vormgeving te bepalen, opdat in die stad mensen zo kunnen leven dat een plan voor een uitstapje of een vakantiereisje geen overeenkomst vertoont met het beramen van een ontvluchting.

Naast het bos als recreatieobject, wil ik thans het stedelijk groen behandelen. Wij zijn maar al te graag geneigd, met een blik op het recente verleden, ons te beroemen op onze huidige concepties, maar er is bepaald nog geen zekerheid dat de huidige ontwikkeling van de stedebouw reeds gelijke tred houdt met de evolutie waarbij menselijke arbeid gaandeweg zal afnemen en een zee van vrije, zo mogelijk doelmatige te besteden vrije tijd beschikbaar zal komen. Men hoort wel de mening verkondigen dat de welvaart een plaag dreigt te worden en de recreatie de medicijn is en dan denkt men bij recreatie vrijwel altijd aan de trek naar buiten, maar het is zinvoller alle maatschappelijke verschijnselen integraal te bezien.

De allengs verdergaande urbanisatie lijkt een schrikbeeld maar, zo wordt ons voorgehouden, de woningnood is immers volksvijand nummer één, die moet met kracht worden bestreden. Moge de drang en de inspanning om deze vijand te verslaan niet leiden tot een Pyrrhus-overwinning, met andere woorden, wij moeten bij onze ijver om woningen te bouwen ook oog hebben voor de andere noden van de mens, noden die nu reeds bestaan en die niet om een afdoening naderhand vragen. De oorzaken van het probleem der openluchtrecreatie liggen binnen de stedelijke sfeer; de logica gebiedt primair dáár de oplossing van het probleem te zoeken. Het is nog altijd zo dat er een duidelijke polariteit is te proeven tussen verstedelijking en recreatie. Misschien moest de stedebouwer vroeger wel falen. Hoe dan ook, er ligt nu een uitdaging aan de stedebouwers van morgen, de tijd van grote maatschappelijke veranderingen.

Laden van gebundeld sortiment met een over het laadplatform verplaatsbare hydraulische kraan.

Het scheppen van gelegenheden tot verpozing in de openlucht is in de steden en dorpen naar behoefte en inzicht ontstaan en dit proces gaat voort, zonder al te veel gepraat. Die steden en dorpen, die gemeenten vormen tezamen ons goede vaderland. De gemeenten staan het dichtst bij de mensen. Zij zullen de burgers van dienst moeten blijven en daarmee de maatschappij in de nabije toekomst beschermen. De activiteit zal voortgang vinden naarmate de gemeenten niet al te zeer worden belemmerd door beperkende financiële maatregelen van de landsoverheid. De gemeenten mogen ook meepraten,

want zij hebben tezamen nu reeds een aardige lap stedelijk groen aan te bieden binnen de bebouwde kommen. Het betreft ongeveer 12.000 ha en daarenboven nog 40.000 ha bos; woeste grond niet meergerekend. Dat stedelijk groen ligt in en bij de woonplaatsen en het kreeg vanouds de functie de inwoners te dienen door het inbrengen van esthetisch en sociaal verantwoorde voorzieningen.

Als dit ook in het gemeentelijk bos gebeurt dan komt de economische houtteelt over grote oppervlakten op het tweede plan te staan. Trouwens, het is een verschijnsel dat binnen afzienbare tijd ook in vele van onze huidige produktiebossen zal moeten worden aanvaard, al is dat thans nog slechts een gevolg van lage houtprijzen en hoge lonen. Het recreatiegroen van vele Nederlandse gemeenten, de stadsparken en de bossen, de speelweiden en de ruimten voor sport en spel, hebben een enorme opvangcapaciteit en worden frequent bezocht door hun goede bereikbaarheid. En daardoor blijft een groot deel van de recreatiezoekenden in of in de buurt van de woonplaatsen. Zo werd in het Amsterdamse Bos een dagbezoek geteld van 100.000 personen.

Er worden grote verkeerstechnische en economische belangen mee gediend, wanneer kan worden voorkomen dat de bevolking van de stedelijke agglomeraties over grote afstanden deel gaat nemen aan de verkeersstromen op de reeds overbelaste wegen. Het Centraal Bureau voor de Statistiek heeft met zijn onderzoek over de openluchtrecreatie, aangetoond, dat volgens het gedragspatroon van de recreanten „het groen bij huis het meest in trek is”. Een reden temeer om diligent te blijven bij de uitbreiding en inrichting van stedelijk groen in en om de woonplaats. En wanneer de uittochten naar verre doelen toch massaal worden opgemerkt, dan is dat in feite een uitdaging van de eerste orde aan de planologen van vandaag.

Reeds een eeuw lang zagen wij de steeds toenemende bevolkingsaanwas en de daarmee gepaard gaande verstedelijking. Doch slechts sinds enkele jaren merken wij de massale uittochten op van steeds meer landgenoten die hun pauzes in het arbeidsproces benutten om het vrije veld op te zoeken. Het vrije veld of vooralsnog de wegen door het vrije veld, of wel de berm langs die wegen. Zelfs de schuchteren zijn nu al op weg.

De Rijksplanologische Dienst heeft door zijn studie, vervat in de publikatie „Recreatieruimten in Nederland”, allen die zich toen een taak wisten in de behandeling van het recreatievraagstuk of aspecten daarvan, een grote dienst bewezen. De studie vormt in wezen een uitgangspunt voor de te nemen maatregelen wanneer zou blijken dat een toenemend aantal Nederlanders (en buitenlanders) in hun vrije tijd in de vaderlandse „natuur” willen zijn. De publikatie gebruikt de term „trek” en licht toe dat de verpozing van de mens binnen de woonkernen buiten beschouwing werd gelaten. Dat was in 1963. De vraag lijkt gewettigd, of men hiermee niet slechts symptomen behandelde, doch de oorzaak verzweeg.

Die studie spreekt nog over het buitengebeuren en volgt de mens op zijn uittochten in de vakantie, gedurende het week-end en het behandelt de zondagstrek, met steeds meer auto's en steeds meer bromfietsen naar verre

attractieve punten in de vrije natuur. Het zijn de gerenommeerde recreatiegebieden, als strand, water, bos en heide. Men rijdt er in lange files naar toe, doch, dit is mijn ervaring, niet allen hebben een rustplaats in de natuur voor ogen. Velen toeren maar wat achter de uitlaatpijpen van hun voorliggers aan of, en dat is waaraan zij zich van het asfalt wagen, in het stof van de landelijke grintwegen die door bos en heide leiden. Dit laatste verleidt mij tot de opmerking de indruk te hebben dat in de laatste tijd meer en meer overheids-geld bestemd voor de openluchtrecreatie wordt omgezet in wegenteer en picknickplaatsen.

In 1966 is de „Tweede Nota over de Ruimtelijke Ordening” verschenen en met deze studie zijn de gemeenten bepaald meer ingenomen, want hier valt de erkenning op van de betekenis van recreatiegroen in en bij de woonplaatsen, een betekenis die men waarschijnlijk voordien nog niet zo had weten te waarderen. Dat is ook wel te begrijpen, want de massale uittochten naar verre doelen trekken dermate de aandacht, dat een studie van dit gebeuren van blijvende waarde is. Nochtans zijn de adviseurs van de overheid, verbonden aan de Rijksplanologische Dienst, tot het inzicht gekomen dat de mens, zijn levensmilieu en zijn geluk het meest wordt gediend (want dat is een belangrijk doel van de ruimtelijke ordening) wanneer ook voor het groen dichterbij huis een belangrijke plaats wordt ingeruimd. Deze „Tweede Nota” geeft ons een toekomstbeeld tot het jaar 2000 en de daarin vervatte ruimtelijke perspectieven waarin o.a. de stedelijke groei in volgens de ontwerpers stads-geweststructuren zullen moeten worden opgevangen.

Het wordt nu de hoogste tijd het recreatiegroen, dat in een buurt of wijk of stadsdeel volgens erkende oppervlakenormen aanwezig moet zijn, tezamen te brengen tot ruimtelijk bruikbare eenheden, tot ontmoetingspunten op de juiste menselijke schaal. Er kan niet meer worden volstaan met een optelsom van allerlei overhoekjes, perkjes en onbegaanbare taluds. Een ontwerp voor de groene ruimte begint bij het stedenbouwkundige plan. Laat het dan ook zo zijn dat de ontwerper van het plan doordrongen is van de noodzaak dat de geprojecteerde groene ruimte een optimaal recreatief gebruik waarborgt.

Ook het landschap buiten onze woonkernen loopt vol. Vele oorspronkelijke dorpen verliezen hun ingetogenheid door de industrialisatie die op het platteland zijn intrede heeft gedaan. Deze ontwikkeling en de forensenvestigingen die behalve op de hoge natuurschoonrijke zandgronden nu ook de kleine woonkernen in het polderland doen uitdijen, beïnvloeden gaandeweg het landschap en de open ruimten. Vroegere horizonten in Nederland krijgen een nieuwe „sky-line”, de grens tussen stad en land vervaagt. Oude kleine dorpen ontvangen ook hun deel van de woningwetweldvaart en krijgen aan de grenzen van hun ingetogen landelijke bebouwing de cliché-uitvoering van alle andere dorpen en stadjes, de drie- en vier onder de kap met goedkope rode pannen gedekt en het onvermijdelijke open voortuintje voor de deur.

Nu nog zeer aantrekkelijke oude landschappen hebben hun karakter behouden door de gezamenlijke invloed van het grootgrondbezit; en de niet al te zeer verkavelde oude markengronden en oude landschappen zijn even

zovele decoraties in het landschap. Ook onze bossen hebben niet alleen een schaal die aan de recreatiebehoefte plezierig tegemoet komt, maar zij vormen ook het minst door ander grondgebruik besmet landschap. Uit dien hoofde zal met vereende krachten moeten worden voorkomen dat deze landschappen nog worden aangetast.

Men mag aannemen dat het door de Rijksplanologische Dienst ontworpen hoofdschema zich zal voortzetten in provinciale plannen, streekplannen en gemeentelijke uitbreidingsplannen. Men mag daarbij de hoop uitspreken dat de voortzetting van het vaderlandse plan naar beneden zal betekenen dat daar in de gemeentelijke regio's naarstig en meegaand wordt geijverd de grote lijn in details op gemeentelijk grondgebied uit te werken, want onze generatie heeft een bijzondere opdracht. Maar wij moeten ons niet verschuilen achter eufemistische planologische termen als „Veluwe-massief" en „Drents Plateau", aanduidingen van denkbeeldige reserves.

Dat dit alles nog zo onwettelijk schijnt, ja een utopie lijkt, terwijl het toch niet minder is dan het evangelie van de Rijksplanologische Dienst, zal wel komen, doordat onze gezapige maatschappij, waarin iedere rimpeling van het oppervlak weer een nieuwe politieke partij doet ontstaan, onvoldoende bewogen raakt van zaken, die over 10, 20 en 30 jaren staan te gebeuren.

Oorlog en watersnood, „Open het Dorp" of een Europa bekerwedstrijd kan ons in vervoering brengen, niet een langzaam, maar duidelijk naderend onheil de totale verstedelijking, om niet te zeggen verstikking. En de burger, om wie het allemaal is begonnen? Die heeft van dit alles geen weet. Hij heeft geen notie van de Nota, omdat zich alles binnenskamers afspeelt. Een regelmatige uitzending in het kader van de voor de Rijksplanologische Dienst gevorderde zendtijd lijkt mij daarom niet overbodig. Als men het *Land* wil redden, moet men de *Bevolking* mobiliseren. De padvindders onder u weten dat vroeger uit volle borst het padvindderslied werd gezongen, waarvan de eerste regel luidt: „Naar de bossen naar de duinen, het volle leven tegemoet". Reeds jong werd ons dus al geleerd, dat we naar het bos of naar de zee kust moeten om het volle leven te ontmoeten. Bedoeld werd ongetwijfeld fijn jong en onbekommerd in de natuur zijn; het volle leven is inmiddels minder romantisch.

Onze bereikbare zeestranden worden intussen steeds meer overdekt door onze landgenoten en burenen en het is helemaal niet zeker dat de vakantie-gangers de grote bospercelen voor hun verpozing nu wel zo ideaal vinden. Vooral de monocultures van mijnhout, waar wij nu toch nog dik inzitten, worden weinig bezocht.

In het kader van het planologisch onderzoek is men zich eens gaan bezinnen op het rendement van de terreinen die nu worden aangemerkt als mede bestemd voor de openluchtrecreatie. Teneinde de menselijke behoefte aan recreatieruimte in en bij de steden na te gaan, liepen de stedenbouwers en later de sociografen al een halve eeuw in het voetspoor van dr Martin Wagner, de Duitser, die in 1915 zijn objectieve oppervlakenormen voor de verschillende functies in het recreatiegebieden neerlegde in zijn boek „Städtische Frei-

flächenpolitik". Merkwaardigerwijze zijn deze normen tot in onze tijd in grote uitbreidingsplannen benut als onmisbare factoren bij de planmatige inrichting van de nieuwe stede-uitleg. Maar thans zal men rekening moeten houden met een geheel nieuw recreatiepatroon waarbij een groot deel van de bevolking mobieler is en ook het recreatiegedrag is veranderd. Daarom is het bij de benadering van het vraagstuk zo belangrijk te weten hoe een landschap (de ruimte buiten de steden) moet zijn opgebouwd om te voldoen aan de verlangens van de verpozingzoekende mens, na te gaan hoe de gedragingen zijn van de bevolkingsgroepen, waarvoor de terreinen dienen.

Het is de verdienste van de sociograaf dr D. de Jonge, die door waarnemingen en tellingen in het Amsterdamse Bos, een voor de recreatie geschapen landschap, heeft nagegaan in hoeverre het gebodene bevrediging schenkt en waaraan een bepaald terrein zijn aantrekkingskracht ontleent. Het is een nieuwe methodiek in een facet van het planologisch onderzoek: volg de mens in een landschap, waar verzamelen zij zich, waarom doen zij dat, wat is het bijzondere van dat landschap; trek daaruit lering en houdt daarmee rekening bij het ontsluiten, herinrichten of geheel nieuw ontwerpen van landschappen en breng daarin de elementen die in de praktijk aantrekkelijk bleken te zijn voor de recreanten. In een publikatie van de Rijksplanologische Dienst „Studies over recreatiegebieden" 1954, schrijven dr D. de Jonge en dr H. M. Jolles belangrijke wetenswaardigheden over het menselijk gebruik van respectievelijk de ruimten in het Amsterdamse Bos en op de Vinkeveense plassen. Wat mij van deze gegevens het meest frappeerde waren de beschrijvingen van wat de onderzoekers noemden het „rand-effect" en het „eilanden-effect". Het is de verdienste van de sociografen een verschijnsel dat wij allen kennen, maar waarvan wij de betekenis niet herkennen, wetenschappelijk te benaderen en naar het resultaat voor te houden.

De bosweiden in het landgoed „Berg en Bos" zijn na de zojuist besproken publikatie ontstaan en verheugen zich in een grote belangstelling. Een landschap met afwisselend open ruimten (zoals weiden, akkers of water) en bospercelen, houtwallen en zo mogelijk wat hoogteverschillen, is het aantrekkelijkste wandelgebied dat uitnodigt tot verkenning. Het is ook het terrein waarin wij in een rustpauze een beschuttende zitplaats kunnen vinden met uitzicht op de ruimte voor ons. Waarschijnlijk is deze opstelling het gevolg van een instinctieve voorkeur waarbij de mens in de rug gedekt wil zijn. Wij ervaren dit zelf, het is het randeffect.

Met de gedachte voor ogen, het landschap te maken en te behouden dat door de bezoekers als weldadig wordt ervaren, denkt men direct aan onze streken waar bos voor de houtproductie wordt verbouwd, want ik waag het te schatten dat 2/3 van de ruimte die elke Nederlander nog voor zijn verpozing zou kunnen vinden bezet is met bos. Wij hebben namelijk ongeveer 200 m² bos per inwoner, al is dat dan nog niet voor een ieder toegankelijk. Het Nederlandse bosbezit omvat rond 260.000 hectare en wordt gevormd door vele kleine en grote bosbedrijven en enkele zeer grote bosoppervlakten. Van grote betekenis acht ik de omstandigheid dat de meeste bossen niet alleen een indrukwekkende oppervlakte hebben en derhalve een schaal die aan de

recreatiebehoefte plezierig tegemoet komt, maar ook dat het bos in Nederland verreweg het minst een door ander grondgebruik besmet landschapsbeeld vertoont.

In de laatste jaren dringt het begrip voor de relatie tussen bos en recreatie ook bij de meest fervente bosbouwers door, hoewel een afweer tegen de wel eens in jagerskringen zogenoemde „roodverbrande, zwetende, transistor- en feestneusdragende horden” nog onmiskenbaar is. Men denkt nog steeds aan bos- en heidebranden en aan wildverstoring. Het is echter een benadering die tot niets leidt, want deze overigens tendentieus geschilderde horde komt niet in het bos.

Een geheel andere tegemoetkoming lees ik in het boek „Der Stadswald” van Kurt Ruppert, „Städtische Forstdirektor”, handelend over de vele functies van het stadsbos van Frankfort am Main, ter grootte van vier Amsterdamsse bossen, tezamen 4075 ha of 20% van de totale gemeente omvattend. Uit een geleidewoord in dat boek blijkt, dat 40 jaar geleden de toenmalige Oberbürgermeister Landmann van Frankfort in een begroetingstoespraak tot de zeer verraste deelnemers aan een jaarvergadering van de Duitse bosbouwvereniging verklaarde: „Für meine Stadt spielt die ertragswirtschaftliche Seite des Waldes gar keine Rolle mehr gegenüber dessen gesundheitlichen, sozialen, geistigen und seelichen Funktionen”. Het was een extreem standpunt dat werd ingegeven door het onderkennen van een probleem. En nu mogen ook wij zeggen dat bosbouw, houtteelt en recreatie gemakkelijk samen kunnen gaan, zeker ook in de nieuwe vaderlandse bossen, die nu nog aan de boompalen moeten worden gezet.

De recreant moet een weinig geleid en opgeleid worden; de bosbouwer moet financieel geholpen worden wanneer hij zijn bos aantrekkelijk houdt of aantrekkelijk wil maken voor de recreanten. Dat ideaal kan de burgemeester van Frankfort bereiken, dat kunnen alle burgemeesters van Nederland, als zij dat willen en dat kan het Staatsbosbeheer, want overal zijn de nadelige saldi vooraf in de begroting geraamd, doch de particulier kan dat niet. Toch bezitten de particuliere bosbouwers 59% van het begeerde bos in Nederland. Er is een allengs groter wordende groep die de particuliere boseigenaar reeds daadwerkelijk de helpende hand biedt. Het zijn de deelnemers aan de landgoedkampen van de A.N.W.B. die vrijwillig en met groot enthousiasme arbeidsintensief dus kostbaar onderhoudswerk doen om het bos te verfraaien en te verzorgen. Bevoorrecht is de boseigenaar die zo'n groep toegewijde en ernstige werkers als gastheer mag begroeten en hartverwarmend is het wanneer men erover nadenkt hoe dit initiatief in een wereld van scherpstlijperijen, kritiek en afnemende arbeidsprestaties zijn eigen weg kan vinden en uitgroeit tot een indrukwekkend voorbeeld van gemeenschapszin en verantwoordelijkheidsgevoel.

Wanneer wij nu als zeker mogen aannemen dat de behoefte aan „herschepend contact met de natuur” diudelijk aanwezig is, dat bovendien de tijd en het geld ervoor gereed ligt, dan mag men zich afvragen wat er thans wordt gedaan om in die behoefte te voorzien. Want het massale karakter van dat

zoeken naar recreatiegebieden brengt bijzondere gevaren mee voor het natuurbehoud als gevolg van onkunde, door gebrek aan zelftucht. De symptomen als baldadigheid, vernielzucht, luidruchtigheid en verontreiniging in de natuur moeten in gezamenlijk overleg worden bestreden en wel op korte termijn. De televisie, die ons zo dicht bij elkaar brengt en ons het goede en het kwade kan voorhouden ook het natrappen, letterlijk en figuurlijk, binnenkort in kleuren, deze televisie behoeft maar één erkende beeldbuisheid het fraaie voorbeeld te laten geven en dan is er al veel gewonnen. Maar het is niet zeker, dat de bazen van die held zich met dergelijke „futiliteiten” zullen inlaten; zeker niet als het niet past in zijn heldendom.

Hoe dan ook, ik ben van mening dat de beschikbare ruimte zoveel mogelijk dienstbaar gemaakt moet worden aan de verpozingzoekende mens, want de oorzaak van de tot nu toe weinig opvallende resultaten, nog liever de typische polariteit tussen de massale trek naar buiten en de gering beschikbare ruimte, ligt in de geringe geschikt gemaakte ruimte. Wij zijn in Nederland met het (theoretische) cijfer van 300 m² recreatieruimte per landgenoot er slecht aan toe. België heeft driemaal zoveel, Duitsland zevenmaal en Frankrijk veertienmaal zoveel verpozingsgebieden.

Nu is de volgende opmerking bekend: „Het valt nogal mee met die ruimte. Je ziet in honderden hectares bos en heide geen sterveling. Dan begrijp ik niet hoe iedere Nederlander slechts 300 m² tot zijn beschikking heeft”. Deze opmerking is begrijpelijk en zij is juist. Dat beeld ontstaat door de concentraties, de samenscholing langs overbevolkte stranden, de bermrecreatie, de uitspanningen, een Postbank of een Efteling, de opeengepakte kampeercentra en het sociaal toerisme ingeblikt in autobussen. Dan heeft men maar enkele vierkante meters nodig. Het probleem zou kunnen worden opgelost met méér uitspanningen en méér picknickplaatsen, in het algemeen meer concentraties.

Maar de sociologen die de vakantiegewoonten van de mens bestuderen blijven ijveren voor méér ruimte omdat zij verwachten, en ik deel die verwachting, dat steeds meer mensen met wat tegemoetkoming door voorlichting en excursies de grote waarde zullen gaan beleven van het verblijf in de natuur, indien men dat wenst, alléén kan zijn met de natuur, de gastvrouw die nimmer teleurstelt. Daarom is het van het grootste belang dat wel beschikbare ruimten geschikt worden gemaakt door landschapsarchitectonische maatregelen en een zekere mate van ontsluiting.

In dit streven de mens tegemoet te komen bij het binnengaan van een natuurlandschap is het natuurpad een indrukwekkend hulpmiddel gebleken. In 1959 ontdekte ik het natuurpad in Denemarken toevalligerwijze toen mijn aandacht werd getrokken door een enorme zwerfkei op de hoek van een in het aangrenzende bos afdwalende voetpad. „Natursti” stond erop geschilderd. Natursti betekent natuurpad en daarbij denkt men het eerst aan veldbiologen, kevertjeszoekers en orchideeënbeschermers en zet verder het grootste deel van de Nederlandse bevolking langs de berm van onze heiwegen om de zogenaamde bermrecreatie waar te maken; echter niets is minder waar.

Er wordt veel geschreven en gesproken over de vervlakkings van het leven

in de grote bevolkingscentra. De mens zou steeds meer van de natuur vreemden, hetgeen zich zou uiten in die zin, dat vele stadsbewoners het echte natuurlandschap niet meer binnengaan als bevreesd voor de verlatenheid, de kans op verdwalen, de onbekende gevaren. Dit verschijnsel is inderdaad algemeen. Tienduizenden verkiezen een verblijf in een meer gecultiveerd landschap waar de medemens vertoeft, langs de randen in de uitspanningen (ook de sportvelden zijn populair, hoewel het wellicht lucratiever is uw toto-formulier op de hei in te vullen). In het veilige harnas van een automobiël wagen groepjes zich nog over enige afstand op de zijpaden, doch zij picknicken niet zelden met de rug tegen de spatborden.

Natuurliefebbers werpen zich op om een deel van het Nederlandse volk te bewegen hun schroom te overwinnen teneinde ook de weldadige invloed van de ongerepte natuur te ondergaan. Natuurbeschermers daarentegen bewaken, in het belang van de wetenschap landschappen tegen te grote belangstelling en dat is goed zolang deze afweer niet voortspruit uit de miskenning van het feit, dat de grote massa ruimten behoeft. Het komt mij voor dat het niet de taak van de gemeenten is te speuren naar zielen, die met enige introductie nog wel te winnen zijn voor verkenningen in het natuurveld. Goede jeugdbewegingen (het I.V.N., de N.J.N.) en het onderwijs kweken jaarlijks vele kandidaten. Wel heeft de gemeente naar mijn mening de taak de zeer grote groep, die elk jaar de steden ontloopt te leiden in een landschap dat uitnodigt tot wandelend verdergaan en dat een aantal objecten herbergt dat men zich tot doel kiest.

Er zijn twee redenen waarom het natuurpad zo een opmerkelijke belangstelling heeft. Al de mensen, en dat zijn er vele duizenden, die wegens hun onkunde schroomden deel te nemen aan geannonceerde natuurwandelingen onder deskundige leiding én degenen die halverwege een excursie de groep verlaten, omdat de excursieleider onafgebroken blijkt geeft van zijn eigen te ver gevorderde kennis, die mensen kunnen langs het natuurpad in alle rust kennis nemen van hetgeen op eenvoudige labels opgehangen aan takjes of aan een staafje in de grond geprikt, wordt verhaald. Op primitieve weinig kostbare maar zeer doelmatige wijze wordt de wandelaar het gehele jaar door attent gemaakt op wat de natuur te bieden heeft. Door de jaargetijden heen wisselt het natuurleven zo veelvoudig, dat het steeds weer een belevenis is de door scherpe opmerkers beschreven kaartjes na te gaan, die aandacht vragen voor boomsoorten, bloemen, herfstverkleuringen, paddestoelen en sneeuwsporen van wild.

Een tweede verklaring voor de grote belangstelling voor het natuurpad is de bewegwijzering. Het is heel opvallend dat alle wandelaars spontaan hun aarzeling het bos binnen te gaan overwinnen wanneer zij aan het begin van het natuurpad lezen: „Natuurpad, (alleen voor wandelaars), pijlen volgen. Gelieve de aanwijzingen langs dit pad niet te beschadigen, Duur der rondwandeling ongeveer 90 minuten”. De omstandigheid dat richtingspijlen kunnen worden gevolgd acht ik in dit verband nog niet van zo grote betekenis als wel de opmerking dat overal langs het pad geschreven aanwijzingen zullen worden aangetroffen. Dat blijkt vertrouwendwekkend te zijn.

Bij deze maatregelen om de recreanten tegemoet te komen komt men als vanzelf op het chapter van de bosbijdrageregeling. Bosbouwers in vereniging, waaronder ook de gemeenten met bosbezit, hebben enige jaren geleden aangedrongen op het ontvangen van subsidie uit de rijksschatkist, teneinde het Nederlandse bosareaal in stand te houden. Het Bosschap werd verzocht als pleitbezorger bij de regering op te treden en dit bedrijfsschap verschaft zich daarbij exploitatiecijfers op grond waarvan een tegemoetkoming van f 60 per ha per jaar kon worden gevraagd (thans zou dit reeds f 110 moeten zijn). De subsidiebedragen zijn nu tot ieders teleurstelling in een degressieve schaal geregeld en de teleurstelling werd nog groter toen bekend werd, dat de oorspronkelijk voorgenomen subsidiebedragen met f 10 per ha verminderd waren als gevolg van terughoudendheid bij de Rijksuitgaven. Het bosbezit met de grootste oppervlakte, dat uit een recreatief oogpunt juist de meeste mogelijkheden biedt komt er het bekaaidst af en het doet dan ook wat wonderlijk aan dat de in uitzicht gestelde subsidiebedragen de ontwerper van de Memorie van Toelichting op de Rijksbegroting 1967 van het Ministerie van Landbouw en Visserij aanleiding geeft tot hooggestemde bespiegelingen over bosbouw en landschapsbouw, als ware het dat nu een forse aanpak nieuwe horizonten heeft geopend. Want wij lezen in dat toelichtende stuk o.a.: „de fuctie van het bos in de samenleving is de laatste jaren sterk gewijzigd en van grote betekenis geworden. Veelal aangelegd met een beperkte doelstelling — bijvoorbeeld houtproductie of belegging — is het Nederlandse bos in de waardering thans geëvolueerd tot een goed, niet alleen van economische betekenis, maar vooral van uitzonderlijk sociaal belang vanwege zijn recreatieve, esthetische en natuurwetenschappelijke waarden”.

Men mag zich afvragen waarom bij deze erkenning niet de daad bij het woord wordt gevoegd en de maatregel wordt genomen het bosareaal van Nederland werkelijk veilig te stellen. Wanneer wij er nu toch van overtuigd zijn dat het tekort aan recreatiemogelijkheden een zeer ernstige bedreiging gaat vormen, terwijl de bosbezitter hierin nog een indrukwekkend aanbod heeft te doen, laat dan de hulp ook zo doelmatig zijn, dat méér bosbezit wordt opengesteld. Ik zie het zo, dat de rijksoverheid de openstelling van het Nederlands bosbezit koopt voor een te lage prijs, zodat het de eigenaar van het bos geen soulaas geeft.

Werkelijke diensten aan de recente, belangrijke tegemoetkomende cultuurmaatregelen die het aanzien van het recreatiegebied verrijken en functioneel verbeteren kan zich alleen het Staatsbosbeheer veroorloven die zijn omvangrijke tekorten per jaarrekening afdoet. Naar mijn mening moet de Nederlandse burger ook zijn verblijf in andere dan Staatsbossen met de eigenaar verrekennen, zij het dan via de rijksschatkist, anders wordt het Nederlandse bos gaandeweg genationaliseerd.

Gelukkig is dit gevaar nog denkbeeldig want in de reeds aangehaalde Memorie van Toelichting staat óók te lezen: „De instandhouding en de veelzijdigheid van het Nederlandse bos- en natuurareaal worden het beste gewaarborgd door een gespreide bezitsvorming zowel door de staat, stichtingen, publiekrechtelijke lichamen als door particulieren”. Wanneer men bedenkt

dat de boseigenaar bij het openstellen van zijn bezit voor zijn eventuele heidegronden, wellicht de meest doelmatige verpozingsruimte, geen subsidie ontvangt, dan mag worden vastgelegd dat het fraaie recreatiegebied, en dat is het gebied waarin openheid en geslotenheid elkaar afwisselen, het minst voor de bijdrage in aanmerking komt.

Door dit alles treedt een proces op dat al enige jaren aan de gang is en dat eerst wordt opgemerkt wanneer het kwaad is geschied. Het is een kwestie van vraag en aanbod en de handelswaar is grond, bos- en heidegrond of, zoals in Noord-Holland eilandjes, die een heer verkoopt om op te zitten, want iets erop zetten mag niet. Dit verschijnsel, het verkopen van kleine kavels vanuit landschappelijk en recreatief oogpunt zeer belangrijke terreinen is naast een ongeordende verstedelijking de grootste vijand van de met zorg en toewijding ontworpen bestemmingsplannen, ook die van de Rijksplanologische Dienst. De veelgenoemde Memorie van Toelichting op de rijksbegroting 1967 noemt, voor wat de bosbouw betreft, de tendens tot afstoten en versnippering van bosbezit eveneens steeds duidelijker merkbaar. Per definitie kan onder snipperverkaveling worden verstaan het verschijnsel, waarbij gedeelten van landgoederen en boscomplexen worden opgekocht en in vele kleine kavels van $\frac{1}{2}$ tot 1 ha verdeeld, worden doorverkocht aan particulieren, bij wie daaraan grote behoefte bestaat, hetzij om op die kavel recreatief buitenverblijf te genieten, hetzij uit speculatieoverwegingen. Deze grondhandel floreert omdat de vraag naar terreintjes voor privé-recreatie nog dagelijks toeneemt terwijl het aanbod in de hand wordt gewerkt door de noodzaak van vele boseigenaren een deel van hun bos te moeten verkopen. De zin voor traditie bij de meeste boseigenaren vermag niet steeds op te wegen tegen het onafwendbaar gevolg van ongekend lage houtprijzen, hoge arbeidslonen en zware fiscale druk. Bovendien brengt de verkaveling in kleine eenheden de grond binnen het bereik van een groter aantal gegadigden.

Het behoeft geen betoog dat er tegenwoordig vele landgenoten zijn die zich in het bezit van een auto en een bungalowtent of caravan verheugen en reeds de nodige kampeerervaring hebben gekregen op de aangewezen kampeerterreinen. Het nog niet verworven ideaal dat men verwezenlijkt wenst te zien is het eigen plekje in een fraaie natuur waar de caravan, de tweede woning op wielen, een vaste standplaats kan krijgen. De bezwaren die tegen deze verwerpelijke vorm van grondgebruik kunnen worden ingebracht, zijn alle terug te voeren op één thema: gebrek aan ruimte in ons land.

Het is betreurenswaardig, dat de reeds zo schaarse recreatiegrond wordt verminderd met duizenden hectaren, die slechts tot incidenteel privé-recreatiegebruik dienen, terwijl het landschappelijk aspect ook optisch in wijde omtrek wordt geschaad. Wanneer wij nu van de enquêteurs moeten aannemen dat momenteel op een mooie dag in het hoogseizoen reeds $2\frac{1}{2}$ miljoen mensen naar buiten trekken en dat het er volgens de prognose in het jaar 2000 8 miljoen zullen zijn, in vijfmaal zoveel auto's, dan moet er toch wat worden voorbereid. En dat zou dan onder andere moeten zijn de op vele plaatsen nog gawe bos- en heidegebieden gaaf te houden voor de in de stedelijke milieus

wonende mensen, die zo nu en dan eens een dagje in onvervalste atmosfeer zullen ademen. Immers, wij hebben de steden nog niet gebouwd waarin mensen prefereren om thuis te blijven.

Statistisch is er voor elke Nederlander nog 300 m² recreatiegrond beschikbaar, misschien met het water erbij wat meer, doch beperkte toegankelijkheid maakt dit cijfer nogal theoretisch. Wanneer nu, om overigens begrijpelijke redenen, duizenden Nederlanders (wij kennen ook al buitenlandse bezitters) duizenden kaveltjes bos of heide of oeverland gaan kopen dan wordt de recreatierruimte te zeer aangetast. Het gaat hier om het Nederlandse volk, niet om verpozing van de „happy few”.

Uit de correspondentie en gesprekken met de eigenaren van snipperkavels en uit persoonlijke waarnemingen tijdens de verkopen heb ik mij een beeld kunnen vormen van de werkwijze van de grondhandelaren, Het is duidelijk dat na een verkenning van het gemeentelijk uitbreidingsplan en/of een provinciaal streekplan de grondhandelaren zich verstaan met de eigenaars van landgoederen en boscomplexen en aldaar een hectareprijs bieden die niet of nauwelijks is te weerstaan, zeker wanneer het in geding zijnde gebied een onbebouwd eigendom is, waar traditie minder gewicht in de schaal legt. Na verwerving van enige tientallen hectares plaatsen de makelaars advertenties, bij voorkeur in de dagbladders in het westen des lands en in een tijd waarin de knoppen botten en het „back to nature”-verlangen weer sterk wordt. In de annonces worden halve waarheden verteld die daardoor bijzonder suggestief werken. Meestal worden kijkdagen georganiseerd, altijd gedurende het week-end en wel onder het mom dat de gegadigden dan in de gelegenheid zijn hun beloofde land te bezoeken, doch in werkelijkheid omdat gedurende de week-enden de gemeentelijke bureaus (de gevreesde huizen van ontzuivering) zijn gesloten.

Vele kavelbezitters zijn, nadat zij aanvankelijk te kennen gaven eerst even bij de gemeente naar de gebruikswaarde van het perceel te willen informeren, toch tot het tekenen van een voorlopige koopovereenkomst gekomen, nadat werd toegelicht dat een andere gegadigde wellicht nog dezelfde dag zou beslissen. Het weer, het ontluikende voorjaar, de lichtval tussen de bomen en de verkoopkwaliteiten van de makelaar doen dan de rest. De heer die in Noord-Holland eilandjes verkoopt tracht een paradijselijke toestand te suggereren door een appel op een in het oog lopende plaats aan een boom te hangen. En dan treedt het typisch Nederlandse verschijnsel „mijn land, jouw land” op, men begint zijn bezitting af te palen, hetzij met prikkeldraad, latwerk, uitgerooidde stammen en stobben. De fraaiste bloemrijkste heesters en vaste planten, die planten-sociologisch volkomen misplaatst zijn, worden aangevoerd en gaan, bovendien belaagd door het wild, een kwijnende toekomst tegemoet. Later bestaat behoefte aan een bergruimte en water en het volkstuincomplex in een natuurlandschap is ontstaan.

Ook de mogelijkheid voor de overheid om de op bovenomschreven wijze bedreigde gronden in eigendom te verwerven stuit in de praktijk nog op onvoldoende besluitvaardigheid en beschikbare geldmiddelen. Overigens kan men de particuliere bosbezitter beter voor één cent per m² per jaar in de

bosbijdrageregeling opnemen dan — om de gedachten te bepalen — de tegenwoordig door snipperverkavelaars exorbitant opgedreven prijs van 80 tot 100 cent per m² te betalen om daarna zelf het jaarlijks nadelig saldo te moeten ondergaan. Dan is, dunkt mij eens te meer bewezen dat de particuliere bosbezitter de goedkoopste rentmeester is. Al zal een enkele bosbezitter nog wat meer vertrouwen in de recreanten moeten stellen; de recreanten die, mits wat tegemoetgekomen, zich als vriendelijke dankbare mensen zullen ontpoppen, die de feestneuzen en transistors thuislaten en camera's en kijkers meebrengen.

Het is zinnig elk van deze mogelijkheden op hun praktische uitvoerbaarheid te onderzoeken, doch het is nu de hoogste tijd, dat men op grote schaal van de thans uitvoerbare tegenmaatregelen gebruik maakt. Ik ga in dit betoog voorbij aan een aspect dat vele gemeenten in het recreatiegebeuren zorgen geeft. Het is de verblijfsaccommodatie, de moderne vakantiehotellerie, het kamperen in tenten, caravans en zomerhuisjes.

Ik wil echter nog één facet, een belangrijk facet, kort bespreken. Dat is de samenwerking van gemeenten. De Wet op de Ruimtelijke Ordening dient ter vervanging van de vroegere wettelijke regelingen inzake de bestemming van gronden. Zij geeft richtlijnen voor het planologisch beleid op het nationale, het provinciale of regionale en het gemeentelijke vlak. De Provinciale Staten occuperen zich met het ontwerpen en vaststellen van streekplannen, de gemeenten zijn verplicht voor het gehele gebied van de gemeente een bestemmingsplan vast te stellen, terwijl de ontwikkelingsprognose nog in een structuurplan kan worden vastgelegd. Alleen de bestemmingsplannen bevatten voor de burger bindende voorschriften, streekplannen en structuurplannen zijn toekomstprogramma's. In het kader van deze planologische ontwikkeling zullen wellicht in de toekomst bovengemeentelijke organisaties een coördinerend beleid kunnen voeren dat het behoud van nog aanwezig landschapsschoon en recreatiegebied veiliger stelt dan wanneer dit door elke gemeente afzonderlijk wordt ondernomen. Facetstreekplannen voor natuurbehoud en recreatie dienen daarbij een leidraad te vormen om te komen tot een doelmatige bescherming van hetgeen nog aanwezig is. Ook de uitwerking van integrale landschapplannen die gericht zijn op natuurbehoud en de herinrichting van landstreken moet worden aanbevolen.

Het is van groot belang dat de zorg voor het behoud en de vergroting van landschappelijk schoon zich over het gehele land, ook over de nu nog ogenschijnlijk minder gezochte gebieden, zal uitstrekken en op alle overheidsniveaus centraal in de belangstelling zal komen te staan. Al kennen wij nog geen bovengemeentelijke organisaties met het oogmerk van natuurbescherming en recreatie, wel zijn er enige voorbeelden van gemeenschappelijke regelingen (op grond van de Wet Gemeenschappelijke Regelingen) en ander intergemeentelijk samengaan. Een gezamenlijk structuurplan van één de gemeentegrenzen overschrijdend natuurgebied, dat o.a. recreatieve betekenis heeft, kan daarvan het gevolg zijn. Het recreatieplan Brielse Maas, het Plassenschap Loosdrecht, Recreatieschap „De Marrekrite”, de Recreatiegemeenschap

Veluwe, zijn enkele voorbeelden waarin een aantal gemeenten gemeenschappelijke belangen tot één gedragslijn trachten te verwerken.

Een fraai voorbeeld van vrijwillige daadwerkelijke samenwerking van gemeenten ten aanzien van de behoeften van morgen vinden wij in de agglomeratie Eindhoven, die behalve het grote Eindhoven nog de krans van 9 omliggende gemeenten omvat en tezamen ruim 300.000 inwoners telt. Een wetenschappelijke studie toonde aan dat de agglomeratie Eindhoven een zich dynamisch ontwikkelende sociaal-economische eenheid vormt. De planologische ontwikkeling bleek aldaar het gegeven te zijn waaraan vóór alles aandacht moest worden besteed. In de tijd dat men bezig was met het opstellen van een samenwerkingsregel op het totale planologische terrein installeerden men echter reeds een recreatieraad, daarbij vooruitlopend op de totstandkoming van het gemeenschappelijk orgaan. Naar een boven-gemeentelijke organisatie wordt wellicht, na jaren ervaring, gestreefd, maar nu werkt men reeds met goede resultaten in een samenwerkingsorganisatie die gestalte kreeg in een Agglomeratieraad. Deze agglomeratieraad maakt ook excursies naar de aangesloten gemeenten en beluistert voordrachten over die gemeenten.

Het op deze wijze samengaan van gemeenten lijkt een grote stap in de goede richting al zal niet in elke recreatiegemeenschap sprake zijn van een duidelijk sociaal-economische eenheid en van het spoedig mentaal in elkaar groeien. Persoonlijk zou ik graag zien dat de besturen van een recreatiegemeenschap zich óók zouden laten adviseren door specialisten uit de verschillende deelnemende gemeenten. Dat zou het onderling begrip sterk bevorderen en het zou de belangstelling voor de over de gemeentegrenzen reikende objecten bepaald stimuleren. Hoe dan ook, er zal voor moeten worden gewaakt, en dit gevaar acht ik niet denkbeeldig, dat onbekendheid met het totale gebeuren de activiteiten en inspiraties van de gemeentelijke cultuurtechnische apparaten doet stollen en opdrogen en verleidt tot het maken van passen op de plaats.

Ik kom nu tot een samenvatting van beschouwingen die tezamen nauwelijks een afgerond geheel vormden. Slechts werden enkele aspecten behandeld, die naar mijn mening meer de aandacht verdienen dan tot nu toe is gebeurd, aspecten die niet mogen worden gebagatelliseerd in een tijd van ongekende technische vooruitgang.

Zoals Antaios, de adelaar en de mol, is de mens om zich te handhaven gebonden aan moeder aarde; alle sprongen in de ruimte ten spijt. Dat geeft in ons kleine overbevolkte land conflicten, conflicten bij het verdelen van de ruimte, conflicten bij het overleg. Wij naderen de elasticiteitsgrens van onze bestemmingen. In feite betekent dit dat wij nationaal gezien bezig zijn onze laatste vierkante meters (per inwoner) op te delen.

Er zijn nu wel aanwijzingen die duidelijk genoeg zijn om te kunnen uitspreken dat de mobiliteit van de miljoenen zal kunnen leiden tot een verkeerschaos op elke mooie vrije dag in de toekomst. Chaos, wanneer niet onmiddellijk een aanvang wordt gemaakt met een grootscheepse aanpak die de uittochten uit de grote bevolkingscentra kanaliseert in richtingen waar nieuwe

bosparken op korte afstand noden tot dagverblijf, week-end- en vakantieverblijf. Gedrang wanneer niet de toekomstige stedenbouw een groot deel van de bevolking ertoe verleidt zijn verpozing in het nieuwe stadsgroen bij huis te zoeken.

Belastingverlaging is in dit aanstaande gebeuren een absurditeit. Thans zien de „uitzendinge” stedelijke steden hun burgers op mooie dagen de stad uit toeren in en op alle tot nu toe uitgevonden vehikels of met een spoorkaartje, maar de „ontvangende” gemeenten krijgen de stoot te verduren, die door groot gebrek aan geldmiddelen niet kan worden geïncasseerd. Er moet een billijke verdeling komen van te heffen recreatiegelden tussen rijk, provincie, gemeenten en de particulieren die recreatiegebieden hebben te leveren. Tegemoetkoming en welwillende begeleiding van de zeer vele van de natuur vervreemden zal heilzaam werken.

De gemeenten zullen naar vermogen voortgaan met hun oude taak, de groene verpozingsruimten voor hun burgers te vergroten en functioneel aan de hedendaagse behoeften aan te passen, opdat onze kinderen regelmatig het ritme van de natuur kunnen blijven waarnemen, als tegenhanger van de kunstmatige versnellingen die door elektronica en chemie worden opgedrongen; opdat onze kinderen kunnen spelen en leren in een weldadig milieu en opgroeien zonder frustraties want spoedig zullen ook zij een gecompliceerde gemeenschap moeten dienen.